

Ս. ՀԻՊՊՈԼԻՏՈՍ

ԵՒ ԻՆՐ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԷՆԴՍ ՄԱՍՏԵՆԱԿՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՈՋ որ (յուսանք) նոր պիտի իմանայ թէ Պեդլյնու գիտութեանց ճեմարանին իմաստասիրութեան և պատմութեան բաժինն կազմած էր 1891ին յանձնաժողով մը, որուն անդամք էին Diels, Dillmann, von Gebhardt, Harnack, Loofs և Mommsen պարոնայք, առաջին երեք դարուց ջրիստոնեայ, յոյն մատենագրաց գործերուն քննական տպագրութիւն մը պատրաստելու համար։ Եւրոպայտոհաստական աշխատութիւնք այնպիսի մեծ ջանքով զլուծ տարուեցան որ 1897ին լոյս տեսաւ հաւաքածոյին առաջին հատորը։ Այս հաւաքածոյս պիտի ըլլայ, կ'ըսեն, յիսուն հատոր, և կը խոստանան լրնցնել ամբողջ՝ գրեթէ քսան տարուան մէջ. որք պիտի բովանդակեն ջրիստոնեայ յոյն հեղինակութեանց եղած ամէն բնագիրները «մինչեւ Կոստանդինուսի ժամանակը»։ Ի բաց տեսել Նոր Կտակարանը՝ պիտի բովանդակեն եւս Նոր Կտակարանի և առաջին երեք դարերու մէջ գրականութեան անվաւերը, ինչպէս ջրիստոնեայ աւանդութեան մէջ մտած երբայական յոյն բնագիրքը, որպիսիք են յայտնութիւնք և սիրիլլայք։

Այս առաջին հատորոյս առաջին մասը, որ ընծայուած է սուրբ Հիպպոլիտեայ, կը պարունակէ Դանիէլի մեկնութիւնք և Երզնէրցի մեկնութեան պատասիկներ. հրատարակողն է Bonwetsch, աստուածաբանութեան ուսուցիչ Կէօթթիկէնի համալսարանին մէջ. — Դանիէլի մեկնաբանք, որուն մինչեւ ցարդ յոյն կամ ասորի (հայերէն եւս) պատասիկներն միայն կային, այս վերջին տարիներու մէջ գտնուած է գրեթէ ամբողջութեամբ՝ յունարէնը, վարձեալ ամբողջ սլաւ թարգմանութեամբ մը։ Արդ սոյն տպագրութիւնը նախկին հրատարակում մ'է այս մեկնութեանս, որուն համար Bar-

denhewer իրաւամբ բաւ՝ թէ Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ մեր ունեցած մեկնողական զրոց մէջ ամենէն հինն է։ Թերեւս առիթ ունենանք ըսելու՝ թէ արդեօք այս մեկնութիւնք չէ՞ ունեցած աղբիւրներ՝ որք թէ՛ Որոգինեայ և թէ իրեն հասարակաց եղած ըլլան. որովհետեւ զարմանալի է որ մեր երկու առաջին մեկնիչը, — Հիպպոլիտոս և Որոգինէս, — այնչափ սուկ՝ նոյն անցից մի և նոյն մեկնութիւնք տան։ Ըսենք միայն՝ թէ այժմեան հրատարակուած այնպիսի բնագիր մ'է, զոր հարկ է քննութեամբ կարգալ։ Օրինակ իմն, կ'էմ ըմբեցողն Գ. 23, էջ 242 անցքը՝ յորում կը նկարագրէ Յիսուսի ձնդեան և մահուան թուականը, իբր Հիպպոլիտեայ վաւերական գրութիւն մ'ընդունի, ի հնուց եղած խանդարման մը զո՞հ պիտի ըլլայ. — Երգ Երզնցի մեկնութիւնէն, համառօտ կտոր մը միայն կը գտնուի բնագրէն և այլ պատասիկներ սլաւերէն (հայերէն և ասորերէն եւս)։ Bonwetsch և Bardenhewer այս սլաւերէն պատասիկները վաւեր կը համարին. սակայն հարկ է դիտել թէ ո՞ր շատ անելի պարզ և անճիշտ է քան Դանիէլի մեկնութեանը։ Գալով Երգ Երզնցի հայերէն երկար հատուածին, վաւերական չէ Bonwetschի կարծիքով. բայց ցաւալի է որ յայտնապէս չէ ապացուցուած. հոս ալ դարձեալ ընթերցողը սխալը պիտի չկարենայ զանազանի ճշմարտէն։

Հատարան երկրորդ մասը կը պարունակէ, ինչպէս որ անշուղջ կերպով գրուած վերնագիր մը կը յայտնէ, «Հիպպոլիտեայ ճառական և մեկնողական փոքրիկ գրութեանը»։ Հրատարակողն է Achelis, փոխ-ուսուցիչ աստուածաբանութեան Կէօթթիկէնի համալսարանին մէջ։ Իւր աշխատակցէն այս անելի աղբիւրն ունի՝ որ որոշակի կրնայ զանազանի անվաները վաւերիւնէ։ Այս համառօտ ծանօթութիւն տալէ վերջ նոր հրատարակութեանս վրայ, տեսնենք թէ ո՞վ է Հիպպոլիտոս, և որոնք են իւր գրութիւնքը։

* *

Հիպպոլիտոս անունը հիներուն մէջ շատ

երեւելի անձանց սեփական է, որոց ստէյ բաց ի անձնաւորութենէն, վարքերն ալ իրարու հետ կը շփոթին: Բայց այն՝ որուն վրայ է մեր խօսքը ընդհանրապէս եպիսկոպոս եղած կը համարուի Ալէքի (ծովային քաղաք յԱրարիա) որ հին ատեն Portus Romanus կը կոչուէր. թէպէտեւ ոմանք ալ Հռովմայ մօտ Porto քաղաքը կը գնեն. սուրբ Հերոնիմայ նամակներէն մի քանի օրինակը իրեն ժերակոյտ հռովմայեցի անունը կու տան: Եւ ի ձեռագիրս «Հիպոդիտոս Հռովմայեցու հայրապետն». ինչպէս նաեւ ոմանց մէջ ալ յետ գնելու «Երանելոյն Հիպոդիտայ Բոստրացույ» ճառերէն մին, երբեմն կը յաւելուն անմիջապէս ուրիշ ճառ մը «Նորին Անթիպատրոսի Բոստրացույ եպիսկոպոսի» վերնագրով: Դարձեալ Հիպոպոլիտոս՝ Բոստրացի կը կոչուի, Բոստրա կամ Բոսորա (մօտ Դամասկոսի) քաղաքին ա. նուամբ. Եւսեբիոս կը յիշէ գերիլլաս եպիսկոպոս Բոստրացոց կողմանցն Արարացոց¹, իսկ Հիպոպոլիտոսի համար անմիջապէս վերջը կը յաւելու. «այլոյ բարոյք եկեղեցոյ առաջնորդ: Անծանօթ է մեզ թէ ինչ պատճառաւ կը լռէ տեղոյն անունը: Եթէ ստոյգ է իւր Ալէքի եպիսկոպոս ըլլալը, այն ատեն Բոստրացի կոչումը, իբր ծննդավայրը պէտք է համարել:

Ալակերտեցաւ Ս. Հիպոպոլիտոս սրբոյն Երանոսի, ապրեցաւ Աղեքսանդր Սեւերոսի ատեն, Գ. դարուն, սկիզբները. ժամանակակից եւ ուսուցիչ եղած է Արարիայի, ի Հռովմ գալը կը յիշուի նաեւ յԵւսեբիոսէ, «Չհետ զայ ապա եւ այլ թուղթ նորին Դիսնիսեայ առ եղբարս՝ որ ի Հռովմ տարեալ ի ձեռն Հիպոդիտայ իբրեւ պաշտօնի նորա»²: Հոն ժամանակին վարդապետական ինչորոց անտարակոյտ մասնակցեցաւ. նոյն

իսկ կը կարծուի թէ սաբելիանց եւ նովատեանց դէմ կուռելով, որոնք հայրաշարժութիւնը կը պաշտպանէին, ինքն ալ հակառակ մուրուրութեան մը մէջ ինկած ըլլայ: Պաշտպան կեցաւ նոյնպէս, Կ'ըսեն, խստութեան, ապաշխարութեան խորհրդոյն մէջ միտս գտած մեղմութեան հակառակ, որուն զխաւոր դործին էր Ձեփիտինոս քահանայապետը: Ըստ Տէօլլինկերի կարծեաց³, Ձեփիտինոսի մահուանէն վերջ, անոր յաջորդին, Կալիստոսի դէմ ելաւ քահանայապետական ատտիճանով եւ հերձուած մը հասնեց: Սակայն անհիմն են այս ամէնքը, ինչպէս լաւ կը հաստատէ ժերանաւորն փիլոսոֆ⁴, վասն զի Հիպոպոլիտոս վերջնա գրտնուած Իմաստասիրականք (Philosophumena) գրքին զրիչ չէ, զոր իրեն կ'ընծային սոսկ ենթադրութեամբ մը: Միթէ իրեն բազմաթիւ ստոյգ գրութեանց մէջ՝ զորս ձեռուրինս ունինք՝ գտնուած է բնաւ նովատեան խստութեան ստուերն իսկ եւ երկաստուածութեան հետք մը, զոր անշուշտ Ս. Կալիստոս հրապարակաւ պիտի մերժէր եւ պիտի զատապարտէր զուրբն Հիպոպոլիտոս, կամ պիտի գտնուէր նովատեան մը որ իրեն մեծ անուամբ պարծենար եւ ի վկայութիւն բերէր:

Հաւանօրէն 235ին հանդիպեցաւ իւր մահը, Պոնտինոս քահանայապետին մահուան ատենները, վասն զի վկայաբանութիւնք եւ տօնացոյցը միշտ միասին կը գնեն: Իր կարծուի՝ թէ Զահնդէոյց ըրած ըլլան զինքը Դիսնիսի ժամանակ. — ի Porto կը ցուցնեն այն փոսը ուր ձգեցին զինքը կապուած ոտիք եւ ձեռք: Կենդանութեան աւտին կամ անմիջապէս յետ մահուն՝ իրեն մարմարեայ մեծարուեստ արձան մը կանգնեցին⁵ (իւր տեսակին մէջ ամենէն հին օրի-

1. Հռովմէական հին բաժանման եւ անուանակոչութեան համեմատ:

2. Պատմ. Եկ. Դպ. 2. Գլ. 1:

3. Պատմ. Եկ. Դպ. 2. Գլ. 12:

4. Alzog Patrologie, 136:

5. Analecta Ա. Հտ. 15:

6. Կարելի է ենթադրել որ հակապապ մը եւ հերետիկոս մը ունեցած ըլլայ ի Հռովմ, եւ նախ զտեսադամբանաց մայր եկեղեցւոյն մէջ արձան մը, զահ մը՝ որուն վրայ կրէ իւր զոռութեանց ցանկը եւ ցուցակ մը կարգադրող հոգւմէական Զատիկը:

նակն է այս), բնական մեծութեամբ, որ 1551 խն Հռոմէայ մօտ Մ. Հիպպոլիտոս եկեղեցւոյն աւերակաց մէջ գտնուեցաւ, և մինչեւ վերջին ժամանակներս Վատիկանեան գրատան մէջ կը պահուէր, հիմակ Լատերանոյ թանգարանին մէջ է՝ իւր գատկական շրջանը՝ յունական տառերով (223էն 333) և զրուածոցը ցանկը (անկատար) քանդակուած են իրեն բազմաձգ զահուն երկու կողմանց վրայ:

Շարայարեղի

Հ. Բ. 2P.186ԱՆ

ԱՐՄԵՆԻԱ ԱՆՈՒԱՆ ՍՏՈՒԳԱՐԱՆՈՒ

ԹԻՒՆԵ ԵՒ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ԵՄԱԳՈՒՄՆ

(Շար. տես էջ 575, 1899)

ՀԵՐՈՒՈՏՈՒ Արգոնաւորդաց թոռնւր կը համարի ՊՄինիացիս, որոնք Լեմնոս կը բնակէին, ուսկից Հայածուելով այն Պեղատգեանցով, որոնք Աթենացւոց կանայքը առեանգեր էին, Լակեդեմոնացւոց կ'ապաւինին և անոնցմէ երկիրներ կ'ընդունին բնակութեան համար, մերձաւոր ազգակիցք ըլլալով իրարու¹: Արդ, Արգոնաւորդք, որոնք մեծաւ մասամբ Թեսալացիք էին, կը կոչուին նաեւ Մինիացիք² (Μινιαί ήρωες³), անուամբ Մինիոսի կամ Մինիասի, զոր պատմիչներն ոմանք կը համարին՝ որդի Քրիւսեայ և թոռն Քրիւսոգինեայ և Պոսիդոնի⁴. Իսկ այլք՝ թոռն Սիսիփոսի և որդի Եւրոստի, որուն համար Եւրոստի եւս կը կոչուի Մինիոս⁵: Կան

նաեւ ուրիշներ՝ որոնք կը համարին զինքը Հայր կամ որդի և կամ եղբայր Որքոմեոսի⁶: Այս ծննդաբանութիւններէն ոմանք յայտնապէս կը ցուցնեն, թէ Մինիաս և Մինիացիք ինչ ահագին զօրութեան և հարստութեան տէր էին: Նոյնպէս, Ալմոսի գտեր՝ Քրիւսոգինեայ որդի ըլլալով Մինիաս, այնու թոռն կ'ըլլայ նաեւ Աթամանոսի՝ Որքոմեոսի թոգաւորին, որովհետեւ Ալմոս՝ Աթամանոսի եղբոր Սիսիփոսի որդին է: Արդ, զիտներ Պաւսանիասէն, թէ Աթամանոս որդի էր Եւրոստի, որուն մէկ թոռը՝ որ նոյնպէս Աթամանոս կը կոչուէր՝ Եւրոստի Տէոս քաղաքը տարաւ Որքոմեոսեան Մինիացիները և հոն գաղթականութիւն մը հաստատեց: Դարձեալ, ի՞նչ նկատներ թէ Աթամանոս կանանցմէ մին՝ Ինոյս՝ կ'ազմուի և Հարմոնիայ դուստրն էր, այն ժամանակ անժխտելի կ'ըլլայ այն ազգականութեան կապն՝ որ կար ընդ մէջ կաղմոսի, այն է՝ Հեռեանց կամ Հատեանց, և ընդ մէջ Որքոմեոսեան Մինիացւոց:

Եւ այսպէս, հին պատմութեան և առասպելայօզ զրոյցներու մեզի աւանդած տեղեկութիւնները ամփոփելով, կրնանք եղբայրացիք բաւական հաւանականութեամբ, թէ Մինիացիք ամենահին ժողովուրդ մ'էին, որոնք Պոնտոսի կողմերէն գնացին Թեսալիա կամ Մակեդոնիա, իրենց հետ տանելով անբաւ հարստութիւններ, զորս հաւաքեր կին մետաղներ հանելու և բանելու արուեստով, արուեստ մը՝ զոր նախ ի Հայաստան՝ իրենց հին հայրենիքին մէջ ուսան, և յետոյ ի զորձ զբն Պոնտոսի և Փոքր Ասիոյ մէջ՝ Անոնք՝ Մինիացիք կոչուեցան Հայաստանի Մինիացւոց անուամբ, որոնք իրենց նախնայնորներն եղան: Մերձաւոր խնամի կը կարծենք զիրենք Հատեանց. վասն զի, նախ և առաջ, Թեսալացի (Թեստալացի) և

1. Կը յիշէ նաեւ Եւստրինոս. «Գրեաց և վասն Զատիկին՝ զչարս ժամանակաց կարգելով ի նմա, և կանոն ինչ զատկական ի շրջան վեշտասան ամաց, յառաջին ամ ինքնակալութեան Ալեքսանդրի գնելով զսկիբլեն թուականութեանս »: Պատմ. Եկ. Գլ. Զ. Գլ. Իբ:

2. Herodot. IV, 145.

3. Pind. Pyth. 4, 122; Apoll. Rhod. I, 709; Strab. IX, 414.

4. Apoll. Rhod. I, 1055.

5. Paus. IX, 36, 4.

6. Apoll. Rhod. III, 1003.

7. Paus. IX, 36, 6; Phereac. in schol. Pind. I, 1, 79. և այլն: